
Padesát let české sociologie náboženství na stránkách *Sociologického časopisu**

ZDENĚK R. NEŠPOR**

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha

Fifty Years of Czech Sociology of Religion in the Pages of *Sociologický časopis*

Abstract: The fiftieth anniversary of *Sociologický časopis* (since 2001 *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*) provides an ideal opportunity to discuss the presence and achievements of the sociology of religion in the most important Czech sociological journal and to contribute to the historical, theoretical, and methodological analysis of Czech sociology of religion itself. The author provides a summary of all the articles, reviews, and information on the topic published in the journal and shows that, regardless of its importance within Czech sociological discourse at the various stages in the development of the discipline, the sociology of religion has generally had only a limited presence in the journal over the years, for both internal (sociologists of religion were not considered 'core members' of the sociological community) and external reasons (fear of what was considered a 'problematic' topic during the communist era and the non-existence of 'untarnished' students of religion after the collapse of the communist regime). The situation changed only recently, broadly speaking in the last decade, as younger generations seized the initiative and research on religion became a standard part of the Czech sociological mainstream. However, only a small number of contemporary sociologists of religion publish articles in the journal and, consequently, this sub-discipline is still far from being a consistent presence in its pages. The limited degree to which Czech sociology of religion has established itself in the pages of *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* thus raises fundamental questions about the nature of the discipline, its students, and the broader sociological environment.

Keywords: sociology of religion, Czech sociology, *Sociologický časopis*, *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*

Sociologický časopis / Czech Sociological Review, 2014, Vol. 50, No. 5: 735–751

DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2014.50.5.121>

* Článek vznikl v rámci projektu GA ČR, reg. č. 13-35680S; autor za tuto podporu děkuje.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: doc. PhDr. Zdeněk R. Nešpor, Ph.D., Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., oddělení Ekonomická sociologie, Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: zdenek.nespor@soc.cas.cz.

Česká sociologie náboženství patří mezi respektované oborové subdisciplíny a má za sebou pozoruhodné výsledky, a to i přes čtyřicetiletou vládu komunistického režimu, který náboženství ani jeho výzkumu rozhodně nepřál.¹ Když Miloš Kaláb na konci šedesátých let (marně) bojoval za záchranu Sociologického ústavu ČSAV, označil ji spolu s Machoninovým výzkumem sociální stratifikace a mobility za vůbec největší úspěch a nejproduktivnější část tehdejšího sociologického bádání [Nešpor 2008a: 286], a to nikoli neoprávněně: jen tyto dvě výzkumné perspektivy získaly širší mezinárodní pozornost a pronikly do prestižních dobových publikací,² a jejich publikační výkon byl velice rozsáhlý i v domácím měřítku.³ Nástup tzv. normalizace sice znamenal odstranění sociologie náboženství z výzkumného programu „reorganizovaného“ Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV a úplnou akademickou likvidaci jejích dosavadních protagonistů, obor však nadále fungoval v rámci tzv. vědeckého ateismu, jenž získal vlastní organizační zázemí [ibid.: 316–335; Václavík 2007].⁴ I když lze mít vůči této podobě sociologie náboženství oprávněné výhrady, nebyla bez výsledků a samo za sebe svědčí i to, jak dobře se po pádu komunistického režimu uplatnili její někdejší protagonisté, i když třeba v rámci jiných oborových subdisciplín. Vývoj po roce 1989 každopádně vedl k dalšímu rozvoji české sociologie náboženství, přinejmenším v oblasti různých typů empirického výzkumu [Váně, Kreidl 2001; Nešpor 2004a; Váně 2013].

Cílem tohoto výročního příspěvku je ukázat, zda a jak dalece se rozvoj moderní české sociologie náboženství odrazil na stránkách nejvýznamnějšího domácího oborového periodika, *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review*, a hledat příčiny tohoto stavu. Článek eviduje a popisuje všechny texty (studie, recenze a informace), které se hlásily k sociologii náboženství nebo tematizovaly náboženství a religiozitu na stránkách padesáti ročníků *Sociologického časopisu* (od roku 2001 *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review*)⁵ a následně je dává do souvislosti s jinými publikacemi na dané téma a celkovým vývojem české sociolo-

¹ Široce pojaté dějiny české sociologie náboženství poskytuje Nešpor [2008a], k vývoji sociologie náboženství v mezinárodním kontextu viz Nešpor [2009a], Vido [2012].

² V případě sociologie náboženství šlo o Molův přehled moderní západní religiozity [Mol 1972: 117–134], stratifikační výzkum si našel cestu do *American Journal of Sociology* [Machonin 1970]; další obdobně slavnou perspektivu představovala *Civilizace na rozcestí* Radovana Richty a jeho týmu, tu však tehdejší čeští sociologové považovali spíše za filosofické dílo a kriticky se vůči ní vymezovali [srov. Machonin, Jungmann 1968].

³ Tím nemá být řečeno, že jiné sociologické subdisciplíny na obdobné úspěchy neaspírovaly (např. sociologie podniku, sociologie volného času, sociologie mládeže, politická sociologie, sociologie zemědělství ad.), během krátkého času, jenž byl ve druhé polovině šedesátých let vyměřen relativně svobodnému oborovému rozvoji, však nedosáhly srovnatelných publikačních výsledků.

⁴ Širší mezinárodní kontext poskytuje Thrower [1983].

⁵ Do souboru jsou zahrnuty všechny texty, v nichž se objevily termíny jako „náboženství“, „religiozita“ apod., včetně jejich konkrétních forem a jejich studia. Vyřazeny byly (dosti výjimečně) texty, v nichž odkaz na náboženství představoval samostatně neanalyzovanou

gie náboženství známým odjinud [Nešpor 2008a]. Jestliže sociologie náboženství ve druhé polovině šedesátých let nepronikla ani mezi osm nejfrekventovanějších témat *Sociologického časopisu* [Voříšek 2012: 191], je třeba se ptát, proč tomu tak bylo a došlo-li později v tomto ohledu ke změně, nebo nikoli. Text přitom budeme v návaznosti na obecně přijímanou periodizaci vývoje české sociologie členit na nesterpně rozsáhlé kapitoly: samostatně bude pojednáno (1) období obnovené a současně reformistické sociologie druhé poloviny šedesátých let, ukončené číslem 6 (1), 1970 [ibid.: 278]; (2) období tzv. normalizace, ukončené číslem 25 (6), 1989, které bylo dáno do tisku v červnu 1989 [*Sociologický časopis* 25, 1989: 561]; a (3) období svobodného rozvoje české sociologie od roku 1990, kdy se vedení časopisu ujal zcela změněný redakční kruh a později standardní redakční rady.⁶

Reformně-marxistická sociologie náboženství ve druhé polovině šedesátých let 20. století

Nástup sociologie náboženství do nově založeného *Sociologického časopisu* odpovídal významu, který tato subdisciplína v české sociologii druhé poloviny šedesátých let měla: první dvě čísla časopisu přinesla po článku z oblasti výzkumu náboženství. Zatímco první z nich přibližoval na dobové poměry i v mezinárodním měřítku nezvykle náročnou a důkladně propracovanou metodologii a techniku výzkumu religiozity Severomoravského kraje, provedeného v roce 1963 [Kadlecová 1965a], druhý informoval o některých předběžných výsledcích [Kadlecová 1965b], jež byly později rozvedeny do samostatné knižní publikace [Kadlecová 1967a]. Příznačné přitom je, že výzkum byl prováděn na přímou objednávku stranických orgánů, které v té době nedisponovaly adekvátními informacemi o dané oblasti [Kadlecová 1965a: 13], a současně plně v duchu názorů reformních marxistů, kteří náboženství považovali za „přežitek“, odmítali však proti němu postupovat násilnými prostředky, mimo jiné i kvůli kontraproduktivité protináboženského boje [Kadlecová 1965b: 135–137]. Základem mělo být objektivní poznání aktuálního rozšíření a funkcí náboženství, které v důsledku dřívějších postihů věřících vyžadovalo bezvýhradné zajištění anonymity respondentů, peč-

vysvětlující rovinu (případ Šubrtovy analýzy weberovského pojetí modernizace [Šubrt 1999] nebo Nešporova výkladu o J. Šimovi a jeho sociologii, kde se dotkl Šimova náboženského zázemí [Nešpor 2011]). Soubor nezahrnuje texty publikované v *Czech Sociological Review* před sloučením obou periodik (tedy v letech 1993 (1992) – 2000), jednak proto, že formálně šlo o dva rozdílné časopisy (s odlišnými ISSN), jednak proto, že část článků se současně překrývala – v *Czech Sociological Review* vycházely (také) anglické překlady studií dříve publikovaných v *Sociologickém časopise*.

⁶ Základní charakteristiky časopisu, složení redakčních rad atd. v jeho jednotlivých etapách přináší Nešpor, Kopecká [2011a: kpt. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*]; k období tzv. normalizace dále srov. Petrussek [1988 a, b]; po roce 1989 Vohralíková [2002], Nešpor [2007a].

livou přípravu techniky výzkumu i analytickou práci s daty, i tak však mělo vést k účinnější politice odbourávání „náboženských přežitků“. Šlo o reformismus, který Miloslav Petrušek přisoudil celé tehdejší české sociologii, nebo alespoň její určující části: „její existence byla podmíněna konformitou vůči vládnoucí ideologii ... zčásti spojenou s iluzí, že socialismus je možné proměnit (v neposlední řadě pomocí ‚sociologických prostředků‘) ve snesitelný a konec konců lidský režim“ [Petrušek 2002: 185]. Sama autorka výzkumu Erika Kadlecová v ústředním ideologickém časopise zdůraznila potřebu větší ateistické osvěty, která by respektovala „city věřících“, a sociální podmíněnost náboženství zjišťovanou právě prostřednictvím sociologických metod [Kadlecová 1962, 1964]. „Meziprodukt“ v podobě sociologického poznání se ovšem dočkal mezinárodního uznání.⁷

Po tomto slibném začátku však nenastalo žádné pokračování, přestože Kadlecová nadále vedla oddělení teorie a sociologie náboženství v Sociologickém ústavu ČSAV a v druhém ročníku byla jmenována rovněž členkou redakční rady *Sociologického časopisu*. Časopis už kromě několika zcela marginálních glos přinesl jen krátké přehledy aktuální západní literatury z per Vladimíra Srba, jenž se o religiozitu osobně i odborně zajímal již dříve, byť netvořila jeho hlavní badatelské pole [Nešpor 2008a: 153–156], a Bedřicha Baumanna [Srb 1965; Baumann 1967] a informaci Kadlecové o mezinárodní konferenci křesťanů a marxistů v rámci Paulus-Gesellschaft, již sama zorganizovala v Mariánských Lázních [Kadlecová 1967b]. Důvody tohoto „ústupu ze slávy“ můžeme jenom odhadovat. V případě Kadlecové a dalších členů jejího oddělení mohlo jít o důsledek pracovní vytíženosti, respektive skutečnosti, že většina ostatních pracovníků měla primárně jiné než sociologické zájmy a moderní religiozita se věnovala prostřednictvím odlišně orientovaných publikací [srov. Nešpor 2008a: 287, 296–300]. S tímto vysvětlením však nejspíš nevystačíme, *Sociologický časopis* o religiozitě mlčel až příliš zarytě, a to přes skutečnost, že studie a texty s touto tematikou znovu začaly plnit nejen odborné, ale i populární tiskoviny [Nešpor 2008b]. Příznačný je také pouhý auto-referát o mariánskolázeňské konferenci, ač šlo o událost mezinárodního významu a dalekosáhlého zahraničního ohlasu. Můžeme proto uvažovat ještě o dvou dalších, potenciálně souvisejících důvodech: (1) Erika Kadlecová, případně další doboví sociologové náboženství nepatřili mezi oborové jádro; (2) jejich publikacím na stránkách *Sociologického časopisu* bránil strach, že pro marxisty stále poněkud „problematické“ téma by mohlo poškodit renomé nově zrozené (obnovené) disciplíny; obojí ovšem zůstává v rovině pramenně přímo nedoložitelných hypotéz.

(Ad 1) Ve své analýze české sociologie šedesátých let Michael Voříšek ukázal, že její jádro tvořila poměrně úzká, generačně, ideově a osobně/institucionálně propojená skupina pracovníků, již se z amatérských zájemců o obor dokázali stát jeho výraznými protagonisty [Voříšek 2012]. Zatímco první dvě podmínky

⁷ Kromě výše citované Molovy příručky, jež měla namnoze také prestižní význam, a řady dobových reflexí srov. i po řadě let Bruce [2002: v, xv].

splňovala i Kadlecová, třetí už nikoli. Klíčovým pracovištěm, kolem kterého se oborové jádro profilovalo, nebyl totiž Sociologický ústav ČSAV, nýbrž tzv. Machonin-Werk (Ústav pro výuku a vědeckou práci kateder marxismu-leninismu Univerzity Karlovy, resp. později Ústav sociálně politických věd UK), a i v případě akademického ústavu zůstala dlouhodobě soudržná a oborově ukotvená jiná oddělení než religionistické (především šlo o oddělení sociálních skupin vedené D. Slejškou; srov. Nešpor [2014]). S Kadlecovou se ostatně původně počítalo jenom v případě, že v rámci ČSAV nevznikne samostatné religionistické pracoviště (k čemuž nakonec vskutku nedošlo) [Nešpor 2008a: 278–279], a na ústavu se ani „nezdržela dostatečně dlouho“, aby mohla navázat osobní vazby, neboť v období tzv. pražského jara se stala vedoucí církevního odboru ministerstva kultury, kam přešla spolu s většinou svých spolupracovníků, a po svém pádu (dočasném návratu) již byla jednoznačně *persona non grata*, vyloučená z KSČ a čekající na vyhazov. Kadlecová a její spolupracovníci nepatřili tedy do „party“, stáli mimo osobní vazby i hlavní proud dobové české sociologie, což se patrně odrazilo jak v jejich publikačních strategiích, tak v ochotě *Sociologického časopisu* přijímat jejich texty.

(Ad 2) Náboženství a jeho současné podoby v socialistické společnosti, pokud nevykazovaly zjevné známky vymírání, byly po celou dobu vlády komunistického režimu „problematickým“ tématem a reformistické období druhé poloviny šedesátých let tento stav v žádném případě nezměnilo úplně. Sama za sebe ostatně svědčí již zmiňovaná mariánskolázeňská konference Paulus-Gesellschaft, jež sice přinesla dalekosáhlý a veskrze pozitivní mezinárodní ohlas (referovaly o ní i standardní deníky, nezávisle na politické orientaci), u vedení komunistické strany se však setkala i s negativními reakcemi a Kadlecová její organizaci musela ex post obhajovat.⁸ V této situaci nepřekvapuje, že zájem sotva povolených sociologů a jejich časopisu [srov. Petrušek 2000] o danou tematiku nebyl právě největší, obzvlášť když ji jejich podstatná část v duchu svého (reformně-)marxistického světového názoru rovněž nepovažovala za nikterak společensky významnou. Náboženská tematika tak nevstoupila ani do výzkumu Machoninova týmu [Machonin a kol. 1969], ani do šetření ostravského obyvatelstva [Sociologický výzkum... 1969 ad.; srov. Hruška 2010] a dalších dobových oborových aktivit, zůstala ponechána zájmu Kadlecové a nemnoha jiných (angažovaných) specialistů. Příznačně ani Vladimír Srb, o jehož zájmu o religiozitu nemůže být pochyb (šlo o aktivního člena Církve československé (husitské)), se po výše citovaném literárním přehledu k dalším publikacím na toto téma už neodhodlal – až do devadesátých let 20. století. Sociologie náboženství tak v *Sociologickém časopise* druhé poloviny šedesátých let zůstala zcela okrajovou subdisciplínou.

⁸ Archiv Akademie věd ČR Praha, f. Vědecké kolegium filosofie a sociologie ČSAV, kt. 21, Závěrečná zpráva o symposiu, 15. 6. 1967; f. Sociologický ústav ČSAV, kt. 5, i. č. 80, dopis předsedy VKFS ČSAV J. Srovnala řediteli SÚ ČSAV M. Kalábovi z 2. 8. 1967. Srov. také Národní archiv Praha, f. KSČ-ÚV, 1478/02/7, sv. 15, a. j. 36, b. 6, Zpráva o činnosti a navrhovaných opatřeních Ministerstva kultury ČSR, 25. 11. 1969.

Sociologie náboženství a „vědecký ateismus“ v období tzv. normalizace

Jestliže se majorita české sociologické obce v šedesátých letech náboženské tematiky opravdu obávala, další vývoj jí měl dát plně za pravdu. V rámci „reorganizace“ Sociologického ústavu (a dalších akademických ústavů) do Ústavu pro filozofii a sociologii ČSAV bylo právě příslušné oddělení postiženo nejvíc, respektive bylo zcela zlikvidováno [Prokúpek 2002], a tzv. normalizace obecně nastolila ostře protináboženský kurs. Výzkum religiozity si pro sebe namísto sociologie vyreklamoval tzv. vědecký ateismus, který se nově stal vysokoškolským oborem a získal také svá akademická pracoviště a v Bratislavě vydávaný časopis *Ateismus* [Václavík 2007; Nešpor 2008a: 316–317]. Prvním předpokladem nového oboru, naneštěstí čistě aprioristickým, přitom byla kritika dosavadní „revizionistické“ sociologie náboženství, o níž se bez jakéhokoli důkazu tvrdilo, že její „výsledky a závěry ... nie sú vedecky podložené“ [„Zpráva z konference...“ 1975].

Jestliže většina českých sociologů dosud náboženství nevěnovala pozornost, což se projevilo i na stránkách *Sociologického časopisu*, v následujícím období to i přes (nebo pro) podstatné změny ve složení sociologické obce rozhodně nemělo být lepší. Časopis za celá sedmdesátá léta publikoval jen jednu „sebelegitimační“ konferenční zprávu a dvě recenze z per tzv. vědeckých ateistů [Holý 1973, 1976; Křenek 1976] a zvláštní text bývalého československého duchovního a nyní horlivého antiklerikála Václava Vyšohlída, který byl shrnutím a současně skrytou reklamou jeho aktuálně vycházející knihy [Vyšohlíd 1974a; srov. Vyšohlíd 1974b]. To neznamená, že by sociologie náboženství – třebaže „ukrytá“ v rámci zastřešujícího vědeckého ateismu – v tehdejší Československu zcela absentovala. Vedle ideologických proklamací a různých přehledových textů vznikaly i originální studie, a dokonce empirické sociologické výzkumy, třebaže v posledním případě spíše nevalné kvality [Nešpor 2008a: 316–334]; jejich autoři si však vystačili převážně s vlastní revuí *Ateismus* a s interními tisky Sekretariátu pro věci církevní Ministerstva kultury ČSR. Na stránky *Sociologického časopisu* neměli potřebu vstupovat a časopis o jejich texty zřejmě ani nestál, ať už z jakéhokoli důvodu.⁹

Ke změně došlo teprve na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let v souvislosti se změnou vedení a celkovou reorganizací brněnského Ústavu vědeckého ateismu ČSAV a patrně i s větším tlakem na jeho vědecký výkon, který tehdy začalo uplatňovat vedení Akademie věd i stranické orgány. Prvním výsledkem bylo zavedení pravidelného tematického bloku Ateistická výchova v ideologickém časopise *Nová mysl* v roce 1980 (rubrika se udržela jen do následujícího roku) a religionisticky orientované tematické číslo *Filosofického časopisu* [28 (5), 1980]. Zaměstnanci ústavu, který se v roce 1983 přejmenoval na Ústav pro výzkum společenského vědomí a vědecký ateismus ČSAV [srov. o tom zprávu Hubík 1984],

⁹ Tuto hypotézu nelze ovšem pramenně podložit, protože nejsou dochovány zápisy ze schůzí redakční rady ani jiné materiály o provozu časopisu.

se však začali objevovat i mezi autory *Sociologického časopisu*. Zprvu se jednalo jen o recenze domácích a zahraničních (sovětských) děl věnovaných sociologii náboženství [Sekot 1980; Fiala 1981; Podveská 1981; Foret 1984],¹⁰ po několika letech k nim však přibýly také standardní články. Jejich autory byli noví pracovníci ústavu se solidnějším sociologickým zázemím i badatelskými zájmy, případně podobně orientovaní výzkumníci veřejného mínění. První skutečnou studii z oblasti sociologie náboženství v časopise po dvaceti letech publikoval Aleš Sekot, následovaný Ivanem Tomkem a Miroslavem Foretem [Sekot 1985a; Tomek 1985; Foret 1986, 1987, 1988a]. S výjimkou posledního článku se však jednalo jen o teoreticky či metodologicky orientované příspěvky, protože vedení ústavu vědeckého ateismu a jeho řídicí orgány trvaly na tom, že v případě empirických výzkumů je třeba „i nadále ... zveřejňovat co nejméně číselných údajů“.¹¹

Normalizační sociologie náboženství tak v podstatě ani nemohla dosáhnout větších publikačních úspěchů na standardním poli, mimo vlastní ideologický časopis a interní publikace. *Sociologický časopis* se nezdráhal ze svého hlediska nekvalitní články vracet,¹² ačkoli přinejmenším někteří „vědečtí ateisté“ se v něm a na jiných publikačních platformách dokázali prosadit jako kvalitní autoři – věnující se jiným tématům. Připomeňme v této souvislosti třeba Miroslava Foreta, který do české sociologie dvě dekády po emigraci Vladimíra Karbusického znovu uvedl téma moderní populární hudby [zejm. Foret 1988b], zatímco ještě dříve společně s Michalem Illnerem podal vynikající přehled sociálních ukazatelů a jejich aplikace [knižně Illner, Foret 1980]. Toto dílo přitom bylo spolu se Sekotovou *Sociologií náboženství* [Sekot 1985b], tedy další knihou z pera „vědeckého ateisty“, hodnoceno jako jedno z pěti (sedmi) nejvýznamnějších děl tehdejší české sociologie i v samizdatu píšícím Miloslavem Petruskem [Petrusek 1988c]. Ačkoli přinejmenším někteří sociologové náboženství v období tzv. normalizace dokázali vyprodukovat kvalitní díla, na poli jejich vlastní disciplíny to bylo jenom výjimečně (nejen na stránkách *Sociologického časopisu*) a celé dvacetiletí proto v tomto ohledu nepřineslo žádné závažnější výsledky.

Sociologie náboženství ve svobodné společnosti po listopadu 1989

Odstranění ideologického a politického dozoru nad českou sociologií i jejím časopisem v listopadu 1989 otevřelo cestu detabuizaci a/nebo širšímu zájmu o dosud proskribovanou oblast společenského provozu, takže náboženským tématům se

¹⁰ K publikacím tohoto typu můžeme zařadit i zprávy Foreta [1985] či Tomka a Mišoviče [1987]; naopak jedinou recenzi z oblasti sociologie náboženství mimo okruh (spolu)pracovníků vědeckoateistického ústavu napsal Urbánek [1987].

¹¹ Archiv AV ČR Praha, Ústav etiky a religionistiky ČSAV, kt. 3, i. č. 19, porada oddělení 25. 6. 1984.

¹² Např. *ibid.*, Hodnocení činnosti oddělení za rok 1984.

dostalo poměrně značné pozornosti třeba na stránkách *Sociologických aktualit* [Nešpor 2008a: 351]. Obdobně jako v polovině šedesátých let se jim otevřel rovněž *Sociologický časopis*, v jehož 26. ročníku (1990) vyšly hned dva články věnované religiozitě a jejímu studiu, vedle tří recenzí a zpráv. V tomto případě však šlo výlučně o díla vědeckých ateistů, kteří se nyní chopili příležitosti „detabuizovat“ dosud „problematické“ téma, – naneštěstí jen těch z nich, již zřejmě nedokázali najít uplatnění s jinými badatelskými zájmy [Suchánková 1990a, b; recenze: Karola 1990; Měchurová 1990; Suchánková 1990c]. Výsledkem bylo, že „nová“ sociologie náboženství byla jen labutí písní umírajícího „vědeckého ateismu“, mnoho nového a v rámci oboru obecněji zajímavého nepřinesla a ze stránek časopisu zmizela stejně rychle, jako se v něm objevila. Kromě jediného článku Dušana Lužného [1994] a jedné nepřilíhly významné recenze [Svítek 1992] proto v následujících sedmi ročnících *Sociologický časopis* o náboženství zcela mlčel¹³ a situace se začala zlepšovat teprve na přelomu tisíciletí, nejprve v podobě příležitostných recenzí a zpráv [Jandourek 1998; Katrňák 1998a; Jandourek 1999; Sedláček 1999; Prudký 2000] a ojedinele i dílčími studii.

Religionista a sociolog Dušan Lužný v citované studii, která byla ve své době na stránkách *Sociologického časopisu* svým tématem zcela výjimečná, otevřel téma, jemuž se tato disciplína ve světovém měřítku věnovala až obsesivně – studium tzv. nových náboženských hnutí. Načrtl jejich typy a příklady v české společnosti a základní možnosti sociologické interpretace [Lužný 1994], u toho však také zůstalo. Lužný na dané téma nadále publikoval jinde [zejm. Lužný 1997, 2000, 2004] a na stránkách *Sociologického časopisu* na něj nikdo jiný nenavázal. Obdobně výjimečným případem byl raný zájem Tomáše Katrňáka o empirické měření vztahu religiozity a anomie [Katrňák 1998b] – autor se však záhy přeorientoval na jiné oblasti sociologického výzkumu [srov. Nešpor, Kopecká 2011b: 94–95] – nebo oslovení protestantského teologa J. M. Lochmana, aby napsal úvahu do tematického čísla věnovaného stému výročí Masarykovy *Otázky sociální* [Lochman 1998]. Předzvěstí skutečného nástupu nové české sociologie náboženství na stránky *Sociologického časopisu* se stal teprve článek Dany Hamplové přibližující hlavní výsledky české části mezinárodního výzkumu ISSP 98 – Náboženství [Hamplová 2000], a to i proto, že autorka se dané tematice (třebaže nejen jí) od té doby věnovala kontinuálně [srov. Nešpor, Kopecká 2011b: 60–61].

Teprve od 38. ročníku (2002) *Sociologického časopisu* / *Czech Sociological Review* neminul rok, aby časopis nepřinesl alespoň jeden text věnovaný náboženství a/nebo jeho studiu, ať již šlo o původní články, recenze nebo zprávy. Zdá se to být pochopitelné, jestliže sociologie náboženství v současnosti patří podle

¹³ Důvodem mohla být i skutečnost, že v roce 1993 vznikl religionistický časopis *Religio*, jehož posláním je pěstovat všechny typy akademického studia náboženství, včetně sociologie náboženství; časopis tedy mohl „odčerpávat“ texty *Sociologickému časopisu*. Nutno ovšem konstatovat, že perspektiva sociologie náboženství je na stránkách *Religia* zastoupena poměrně slabě.

sebe prezentace elity českých sociologů mezi osm nejfrekventovanějších sociologických subdisciplín [Nešpor 2012a: 87], respektive v tomto kontextu se zastoupení sociologie náboženství na stránkách *Sociologického časopisu* zdá stále ještě disproporčně nízké. Věnuje se jí také poměrně omezený počet badatelů. Autory či spoluautory studií věnovaných náboženství či jeho výzkumu bylo pouze deset sociologů: Zdeněk R. Nešpor (5½ článku: Nešpor [2003a, 2004b, c, 2007b, 2008c]; Nešporová, Nešpor [2009]), Dana Hamplová (2 články, resp. 3 započítáme-li i již uvedenou „předzvěstnou“ studii: Hamplová [2000, 2008, 2011]), Jan Váně (1¾ článku: Váně [2008]; Kalvas et al. [2012]; Váně, Štípková [2013]), Olga Nešporová (1½ článku: Nešporová [2007]; Nešporová, Nešpor [2009]), Juraj Buzalka (1 článek: Buzalka [2007]), Miloš Havelka (1 článek: Havelka [2013]), Jan Spousta (1 článek: Spousta [2002]), Martina Štípková (¾ článku: Kalvas et al. [2012]; Váně, Štípková [2013]), František Kalvas a Martin Kreidl (oba ¼ článku: Kalvas et al. [2012]).¹⁴ Zahrnutí recenzí a zpráv by k nim přidalo dalších 14 osob, soustavnou recenzní činnost zaměřenou na českou i světovou sociologii náboženství však zjevně provozuje jenom Zdeněk R. Nešpor, zatímco zprávy z konferencí a podobných akcí častěji publikovali Dušan Lužný a Roman Vido.¹⁵

I když došlo vzhledem k předchozím dekadám k bezpříkladnému nárůstu prostoru, který *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* věnoval problematice náboženství, zdá se, že stále není hlavní publikační platformou této subdisciplíny a příslušné texty si na jeho stránky nacházejí cestu jen obtížně.¹⁶ Většina současných českých sociologů náboženství zjevně preferuje jiné časopisy nebo typy publikací, pokud vůbec něco publikují. Významná je rovněž systematická tematická „úchylka“ studií ze sociologie náboženství na stránkách *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review*. Přiřadíme-li totiž citovaných 16 článků z období 2000–2013 k základním tematickým typům, které pro charakterizaci sociologických studií vyvinul Dušan Janák [2011: 1015], plných 10 z nich připadá na kategorii „sociální realita“, dva lze považovat za výzkum „sociologické tradice (sociologie)“, tři za „sociologickou teorii a epistemologii“ a jeden spadá do kate-

¹⁴ V případě většího množství autorů jsou texty pro jednoduchost (a vzhledem k dostupným informacím) jednotlivým osobám přiřazovány poměrným dílem, ačkoli nelze vyloučit rozdílnou míru jejich skutečného autorského zapojení ani to, že spoluautorství může být reálně přinejmenším časově náročnější než individuální akademická tvorba.

¹⁵ Dirga [2014]; Fujda [2006]; Havlíček [2012]; Janák [2009]; Karger [2012]; Klepal [2007]; Lužný [2010a, b, 2011a, b]; Mišovič [2002]; Nešpor [2002, 2003b, 2004d, 2006a, b, c, 2007c, d, 2008d, 2009b, 2010, 2012b, 2013]; Paleček [2012]; Petrusek [2004]; Sedláčková [2013]; Tížik [2009]; Váně [2011]; Vido [2007, 2009, 2011]; Vlčková [2014].

¹⁶ Budiž poznamenáno, že dva z uvedených autorů (Z. R. Nešpor a J. Spousta) jsou od roku 2006 členy redakční rady, zatímco Miloš Havelka časopis v letech 1994–2001 vedl; nezdá se ovšem, že by tyto skutečnosti ovlivnily publikování jejich textů s náboženskou tematikou na stránkách *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review*, stejně jako „neangažovanost“ dalších uvedených publikujících autorů.

gorie „metodologie empirického výzkumu“. Pokud jde o použitou výzkumnou metodologii, z jedenácti empiricky ukotvených studií bylo 6 založeno na kvantitativním výzkumu, 3 na výzkumu kvalitativním a 2 na jiné, převážně historikosociologické metodologii. Sociologové náboženství přitom může těšit, že na rozdíl od některých jiných subdisciplín na stránkách nejvýznamnějšího českého oborového periodika věnují největší pozornost „empiricky vymezenému nebo vymežitelnému sociálnímu jevu“ [ibid.], jde však o dvojsečnou zbraň: jak na jiném místě upozornil Jan Váně, není vyloučeno, že převaha empirie vede k podceňování teoretických a metodologických diskusí a snad i dostatečně hlubokého poznání sociální reality [Váně 2013].

Závěrem: Proč se *Sociologický časopis* nestal hlásnou troubou české sociologie náboženství?

Padesátileté výročí vydávání *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* vytváří už dostatečný prostor pro analýzu tematických strategií časopisu (byly-li jaké) a publikačních strategií (jeho) autorů, samozřejmě při vědomí měnicího se společenského i vědeckého kontextu, umožňuje bilancovat ne/úspěchy, jichž na tomto nejprestižnějším domácím časopiseckém poli dosáhly jednotlivé subdisciplíny a/nebo badatelské perspektivy či školy. V tomto článku jsme se zaměřili na oblast sociologie náboženství, která v minulosti tvořila a i dnes tvoří významnou a oceňovanou subdisciplínu české sociologie. Prostudování dosavadních ročníků *Sociologického časopisu* (nyní *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review*) přináší nicméně poněkud odlišný obraz: sociologie náboženství na jeho stránkách byla zastoupena jenom minimálně a teprve v posledních letech se zdá, že se situace začíná zlepšovat, možná jako důsledek opětovného zvýznamnění tématu, které je zjevné i v mezinárodním měřítku. V tom případě by vývoj publikačních aktivit české sociologie náboženství na stránkách *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* kopíroval celosvětový trend [srov. Nešpor 2009a]; srovnání s jinými (zahraničními) periodiky nebylo ovšem provedeno a nezdá se, že by vykazovala podobně radikální výkyvy. Spíše lze soudit, že publikační aktivity české sociologie náboženství na stránkách *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* dlouhodobě odrážely vývoj české sociologie a jeho vnější limity.

Náboženská tematika na stránky *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* pronikla vždy, když došlo k (relativnímu) uvolnění vnějších omezení české společnosti i sociologie, v polovině šedesátých let, na konci let osmdesátých a samozřejmě po listopadovém převratu. Přinejmenším v prvním a třetím případě přitom šlo o jakousi „módu“ dosud tabuizovaného, která se ovšem brzy vyčerpala nebo která byla omezena samotným časopisem, respektive dobovou sociologickou obcí. Sociologové náboženství v šedesátých letech 20. století stáli na okraji tehdejší české sociologie a v následujících dvou dekadách z ní byli (nehledě k personální výměně) zcela vyřazeni, neboť byli zařazeni do jiného akademického oboru – vědeckého ateismu. Po pádu komunistického režimu neexistovala

dostatečně silná komunita sociologů náboženství, kteří by nebyli zatíženi „vědeckoateistickou“ minulostí, zatímco akademicky schopnější z někdejších protagonistů tohoto oboru se začali věnovat jiným tématům a ostatní akademickou obec opustili. Sociologové náboženství, přinejmenším ti publikující v *Sociologickém časopise / Czech Sociological Review*, se začali rekrutovat teprve z nastupujících vědeckých kohort a začali publikovat až kolem roku 2000. Zhruba od té doby se tematika sociologie náboženství na stránkách *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* objevuje pravidelně, i když ani v případě studií, ani recenzí a zpráv (dosud) nemůžeme hovořit o systematickém pokrytí předmětu zájmu. V případě studií proti němu hovoří jejich tematická jednostrannost spočívající v převážně empirické orientaci, v případě recenzí a zpráv skutečnost, že je (soustavně) píše velmi malý počet autorů a nemohou tak – na rozdíl od meziválečného období [srov. Nešpor 2007a; Janák 2011] – v žádném případě pokrýt dostatečnou část aktuální publikační produkce či vědeckoorganizačních aktivit. Tyto nedostatky se však zřejmě netýkají jenom sociologie náboženství.

(Relativní) etablování sociologie náboženství v rámci *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* svědčí o tom, že zhruba v poslední dekádě se tato subdisciplína stala součástí českého oborového mainstreamu – kterou nebyla nikdy předtím. Je to (jenom) tím, že k „návratu“ sociologie náboženství došlo i jinde ve světě, protože „dnešní svět je, až na malé výjimky, ... stejně silně náboženský, jako byl kdykoli dřív, a v některých oblastech dokonce ještě víc“ [Berger 1999: 2]? Nesouvisí to (také) se způsobem traktování sociologie náboženství na stránkách hlavního českého oborového periodika? Aktuální vlnu studií ze sociologie náboženství příznačně odstartoval článek Dany Hamplové z české účasti na mezinárodním komparativním výzkumu a nadále v ní výrazně převažují empiricky zakotvené studie nad teoretickými. Jde o náhodu, systematické působení recenzního řízení a rozhodovacích procesů na straně časopisu, svědectví o složení současné akademické obce, či důsledek autorských voleb? Vzhledem k tomu, kolik českých sociologů mezi své oborové zájmy řadí sociologii náboženství [srov. Nešpor, Kopecká 2011b], se můžeme také ptát, zda, případně kde a jakým způsobem publikují ti z nich, kteří nepronikli na stránky *Sociologického časopisu / Czech Sociological Review* a možná o to ani neusilují. Odpovědi na tyto otázky, které určitě nebudou jednoduché a jednoznačné, by rozšířily náš vhled do současné české sociologie náboženství – a velmi pravděpodobně do fungování české sociologie vůbec.

ZDENĚK R. NEŠPOR je sociolog a historik, vedoucí vědecký pracovník Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a docent Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. V letech 2009–2012 byl předsedou hodnotícího panelu pro historii a archeologii Grantové agentury ČR. Věnuje se především studiu českých náboženských a církevních dějin v evropském kontextu v období od 18. století do současnosti, k tomu si přibírá další témata z historie, sociologie a sociální antropologie, resp. jejich dějin, teorie a metodologie. Je autorem dvou

set odborných statí a spolu/autorem či editorem dvaceti knih. V poslední době vydal knihy *Náboženství v 19. století (Scriptorium: Praha, 2010; s kolektivem)*, *Příliš slábi ve víře (Kalich: Praha, 2010)* a *Republika sociologů (Scriptorium: Praha, 2011)*, vedl tým, který zpracoval *Slovník českých sociologů (Academia: Praha, 2013)* a *Dějiny české sociologie (Academia: Praha, 2014)*.

Prameny a literatura

Filosofický časopis 28 (5), 1980.

Sociologický časopis 1 (1), 1965 – 37 (4) 2001.

Sociologický časopis / Czech Sociological Review 38 (1) 2002 – 50 (4), 2014.

- Baumann, B. 1967. „Náboženství jako součást masové kultury.“ *Sociologický časopis* 3: 613–615.
- Berger, P. (ed.). 1999. *The Desecularization of the World. Resurgent Religion and World Politics*. Washington – Grand Rapids: Eerdmans.
- Bruce, S. 2002. *God is Dead. Secularization in the West*. Oxford: Blackwell.
- Buzalka, J. 2007. „Nacionalismus, náboženstvo a multikulturalizmus v juhovýchodnom Poľsku.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43: 31–48.
- Fiala, J. 1981. „Vladimír D. Kobeckij: Sociologičeskoje izučeniije religioznosti i ateizma“ [recenze]. *Sociologický časopis* 17: 208–210.
- Foret, M. 1984. „Ivan Hodovský, Stanislav Hubík: Svět a náboženství“ [recenze]. *Sociologický časopis* 20: 646–648.
- Foret, M. 1985. „Vědecké kolegium filozofie a sociologie ČSAV o vědeckém atavismu.“ *Sociologický časopis* 21: 104–105.
- Foret, M. 1986. „Specifika sociologického zkoumání náboženské víry.“ *Sociologický časopis* 23: 62–74.
- Foret, M. 1987. „Metodologická specifika vícenásobných výzkumů religiozity.“ *Sociologický časopis* 23: 268–282.
- Foret, M. 1988a. „K současným vztahům rodiny a náboženství v ČSSR.“ *Sociologický časopis* 24: 613–621.
- Foret, M. 1988b. *Hodnoty, hodnocení a světový názor v populární hudbě. Společenské souvislosti*. Praha: Horizont.
- Fujda, M. 2006. „Dušan Lužný: Hledání ztracené jednoty. Průnik nových náboženství a ekologie“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42: 236–238.
- Dirga, L. 2014. „Irene Becci: Imprisoned Religion“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 50: 628–631.
- Hamplová, D. 2000. „Šetření ISSP 1998 – Náboženství.“ *Sociologický časopis* 36: 431–440.
- Hamplová, D. 2008. „Čemu Češi věří: dimenze soudobé české religiozity.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 44: 703–724.
- Hamplová, D. 2011. „Náboženství a pohlaví: Proč jsou ženy zbožnější než muži?“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47: 297–324.
- Havelka, M. 2013. „Sekularizace, odkouzlení světa a ‚pluralizace náboženskosti‘.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 49: 221–240.
- Havlíček, J. 2012. „Roman Vido: Konec velkého vyprávění. Sekularizace v sociologické perspektivě“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48: 808–810.
- Holý, I. 1973. „Zpráva o semináři ‚K aktuálním problémům vědeckého ateizmu‘.“ *Sociologický časopis* 9: 323–324.

- Holý, I. 1976. „D. M. Ugrinovič: Úvod do teoretických základů vědeckého ateizmu“ [recenze]. *Sociologický časopis* 12: 198–201.
- Hruška, L. 2010. *Industriální město v postindustriální společnosti I*. Ostrava: Vysoká škola báňská.
- Hubík, S. 1984. „Nové pracoviště ČSAV.“ *Sociologický časopis* 20: 554.
- Illner, M., M. Foret. 1980. *Sociální ukazatele. Metodologie, zdroje, využití*. Praha: Svoboda.
- Janák, D. 2009. „Zdeněk R. Nešpor: Ne/náboženské naděje intelektuálů. Vývoj české sociologie náboženství v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 45: 1121–1122.
- Janák, D. 2011. „Autorská a tematická struktura Sociologické revue. Příspěvek k sociologickému rozboru dějin české sociologie.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47: 991–1016.
- Jandourek, J. 1998. „Luboš Kropáček: Islámský fundamentalismus“ [recenze]. *Sociologický časopis* 34: 108–110.
- Jandourek, J. 1999. „Irena Borowik – Gregorz Babinski (ed.): New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe“ [recenze]. *Sociologický časopis* 35: 473–475.
- Kadlecová, E. 1962. „Ateismus bojovný a trpělivý.“ *Nová mysl* 16: 1254–1262.
- Kadlecová, E. 1964. „Sociologický výzkum religiozity.“ *Nová mysl* 18: 1202–1209.
- Kadlecová, E. 1965a. „Výzkum religiosity Severomoravského kraje (metoda a technika).“ *Sociologický časopis* 1: 13–40.
- Kadlecová, E. 1965b. „Z výsledků výzkumu religiosity dospělých v Severomoravském kraji.“ *Sociologický časopis* 1: 135–147.
- Kadlecová, E. 1967a. *Sociologický výzkum religiozity Severomoravského kraje*. Praha: Academia.
- Kadlecová, E. 1967b. „Symposium na téma ‚Schöpfertum und reiheit in einer humanen Gesellschaft‘ v Mariánských Lázních v dubnu 1967.“ *Sociologický časopis* 3: 627–630.
- Kalvas, F., J. Váně, M. Štípková, M. Kreidl. 2012. „Rámcování a nastolování agendy. Dva paralelní procesy v interakci.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48: 3–37.
- Karger, T. 2012. „Persecution and Toleration of Non-Traditional Religious Minorities before and after 1989.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48: 1213–1214.
- Karola, J. 1990. „Polský lexikon religionistiky.“ *Sociologický časopis* 26: 458–460.
- Katrnák, T. 1998a. „Rodney Stark: The Rise of Christianity“ [recenze]. *Sociologický časopis* 34: 380–382.
- Katrnák, T. 1998b. „Problém vztahu religiozity a anomie.“ *Sociologický časopis* 34: 87–97.
- Klepal, J. 2007. „Frances Pine, Deema Kaneff, Haldis Haukanes (eds.): Memory, Politics and Religion. The Past Meets the Present in Europe“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43: 249–251.
- Křenek, F. 1976. „A. F. Okulov a kol.: Vedecký ateismus“ [recenze]. *Sociologický časopis* 12: 201–203.
- Lochman, J. M. 1998. „Masarykův zápas s marxismem v teologické perspektivě.“ *Sociologický časopis* 34: 427–436.
- Lužný, D. 1994. „Nová náboženská hnutí. Konfliktní formy religiozity v diferenčním světě.“ *Sociologický časopis* 30: 499–511.
- Lužný, D. 1997. *Nová náboženská hnutí*. Brno: Masarykova univerzita.
- Lužný, D. 2000. *Zelení bódhisattvové. Sociálně a ekologicky angažovaný buddhismus*. Brno: Masarykova univerzita.
- Lužný, D. 2004. *Hledání ztracené jednoty. Průniky nových náboženství a ekologie*. Brno: Masarykova univerzita.
- Lužný, D. 2010a. „Seminář Aktuální výzkumy v sociologii náboženství v České republice a ustavení sekce sociologie náboženství.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 46: 343.

- Lužný, D. 2010b. „Dana Hamplová, Blanka Řeháková: Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí. Výsledky Mezinárodního programu sociálního výzkumu ISSP 2008 – Náboženství“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 46: 835–837.
- Lužný, D. 2011a. „Sociální inkluze Romů náboženskou cestou.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47: 200.
- Lužný, D. 2011b. „Konference Sociologie náboženství v datech.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47: 439.
- Machonin, P. a kol. 1969. *Československá společnost. Sociologická analýza sociální stratifikace*. Bratislava: Epona.
- Machonin, P. 1970. „Social Stratification in Contemporary Czechoslovakia.“ *American Journal of Sociology* 75: 725–741.
- Machonin, P., B. Jungmann. 1968. „Vědeckotechnický pohyb a náš soudobý sociální systém.“ *Sociologický časopis* 4: 427–441.
- Měchurová, H. 1990. „Francouzská mládež a náboženství.“ *Sociologický časopis* 26: 461–463.
- Mišovič, J. 2002. „Náboženství a modely společenské transformace.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 38: 679.
- Mol, H. (ed.). 1972. *Western Religion. A Country by Country Sociological Inquiry*. The Hague – Paris: Mouton.
- Nešpor, Z. R. 2002. „Ján Mišovič: Víra v dějinách zemí Koruny české“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 38: 621–625.
- Nešpor, Z. R. 2003a. „Česká folková hudba 60.–80. let 20. století v pohledu sociologie náboženství.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 39: 79–97.
- Nešpor, Z. R. 2003b. „Linda Woodhead, Paul Fletcher, Hiroko Kawanami, David Smith (eds.): Religions in the Modern World. Traditions and Transformations“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 39: 429–432.
- Nešpor, Z. R. 2004a. „Kvalitativní sociologické studium současné české religiozity.“ Pp. 11–20 in Z. R. Nešpor (ed.). *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Nešpor, Z. R. 2004b. „Religious Processes in Contemporary Czech Society.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 40: 277–295.
- Nešpor, Z. R. 2004c. „Dvoji tradice české sociologie náboženství.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 40: 447–468.
- Nešpor, Z. R. 2004d. „Charles Taylor: Varieties of Religion Today. William James Revisited“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 40: 385–387.
- Nešpor, Z. R. 2006a. „Stephen Hunt: Religion and Everyday Life“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42: 242–245.
- Nešpor, Z. R. 2006b. „Timothy A. Byrnes – Peter J. Katzenstein (eds.): Religion in an Expanding Europe“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42: 605–608.
- Nešpor, Z. R. 2006c. „Paul Heelas, Linda Woodhead (ve spolupráci s B. Steelem, B. Szerszynskim a K. Tustingovou): The Spirtual Revolution. Why Religion is Giving Way to Spirituality“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42: 826–830.
- Nešpor, Z. R. 2007a. „Před ¾ stoletím... Kvantifikovaný esej o časopisecké produkci české sociologie před nástupem marxismu a dnes.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43: 397–422.
- Nešpor, Z. R. 2007b. „Česká sociologie náboženství v letech 1948–89.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43: 675–698.
- Nešpor, Z. R. 2007c. „Adela Kvasničková: Náboženstvo ako kolektívna pamäť. Prípady Slovenska a Čiech“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43: 459–462.

- Nešpor, Z. R. 2007d. „Miroslav Tížik: K sociologii nové religiozity. Podoby změny náboženského života v 20. století“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43: 848–851.
- Nešpor, Z. R. 2008a. *Ne/náboženské naděje intelektuálů. Vývoj české sociologie náboženství v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu*. Praha: Scriptorium.
- Nešpor, Z. R. 2008b. „Ideologické nástroje ateizace české společnosti v letech 1948–1989.“ *Čirkevní dějiny* 1: 36–63.
- Nešpor, Z. R. 2008c. „Three European Sociologies of Religion. Beyond the Usual Agenda of the Discipline.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 44: 557–578.
- Nešpor, Z. R. 2008d. „Nancy T. Ammerman (ed.): Everyday Religion. Observing Modern Religious Lives“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 44: 219–222.
- Nešpor, Z. R. 2009a. „Z centra na periferii a zase zpátky? Vývoj sociologie náboženství a proměny její pozice v sociologickém uvažování druhé poloviny 20. století.“ *Sociológia* 41: 121–148.
- Nešpor, Z. R. 2009b. „Robert Wuthnow: After the Baby Boomers. How Twenty- and Thirty-somethings Are Shaping the Future of American Religion“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 45: 451–454.
- Nešpor, Z. R. 2010. „Grace Davieová: Výjimečný případ Evropa. Podoby víry v dnešním světě“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 46: 318–321.
- Nešpor, Z. R. 2010. „Sociolog(ie) mezi kolárkem, hákovým křížem a rudou hvězdou: Jaroslav Šíma v dějinách české sociologie.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47: 967–989.
- Nešpor, Z. R. 2012a. „Kdo jsou (a co o sobě chtějí říct) současní čeští sociologové.“ *Data a výzkum – SDA Info* 6: 77–94.
- Nešpor, Z. R. 2012b. „Radek Tichý, Martin Vávra: Náboženství z jiného úhlu“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48: 1023–1025.
- Nešpor, Z. R. 2013. „Miroslav Tížik: Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku. Zápasy o ideový charakter štátu a spoločnosti“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 49: 325–328.
- Nešpor, Z. R. 2014. „„Šedá zóna“ v éře tzv. normalizace: Dům techniky ČSVTS Pardubice v dějinách české sociologie.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 50: 107–130. <http://dx.doi.org/10.13060/00380288.2014.50.1.33>.
- Nešpor, Z. R., A. Kopecká (eds.). 2011a. *Edice českých sociologických časopisů*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i. – MathAn.
- Nešpor, Z. R., A. Kopecká (eds.). 2011b. *Kdo je kdo v české sociologii a příbuzných oborech*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) – Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Nešporová, O. 2007. „Believer Perspectives on Death and Funeral Practices in a Non-believing Country.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43: 1175–1193.
- Nešporová, O., Z. R. Nešpor. 2009. „Religion: An Unsolved Problem for the Modern Czech Nation.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 45: 1215–1237.
- Paleček, E. 2012. „Úmrtnost, zdraví a náboženství.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 48: 401–404.
- Petrusek, M. [pseud. Martin Piluša]. 1988a. „Sociologický časopis ve světle kvantitativních dat.“ *Sociologický obzor* (smz.) 2 (3): 27–36.
- Petrusek, M. [pseud. japol]. 1988b. „Něco o redakčních radách a leccems jiném.“ *Sociologický obzor* (smz.) 2 (3): 37–39.
- Petrusek, M. [pseud. Petr Podskalský]. 1988c. „Sociologická knižnice v polemické optice.“ *Sociologický obzor* (smz.) 2 (3): 21–26.
- Petrusek, M. 2000. „Co bylo, když sociologie nebyla. Osudy zakázané a zhanobené vědy 1948–1963.“ Pp. 35–49 in H. Barvíková (ed.). *Věda v Československu v letech 1953–1963*. Praha: Archiv AV ČR.

- Petrusek, M. 2002. „Peripetie Masarykovy české sociologické společnosti (nejen v letech 1989–2002).“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 38: 184–189.
- Petrusek, M. 2004. „Émile Durkheim: Elementární formy náboženského života. Systém totemismu v Austrálii“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 40: 238–242.
- Podveská, Z. 1981. „František Křenek: Od náboženství k ateismu v zemědělských kolektivech“ [recenze]. *Sociologický časopis* 17: 320–323.
- Prokúpek, L. 2002. „Normalizace v Ústavu po filosofii a sociologii ČSAV.“ Pp. 201–217 in A. Kostlán (ed.). *Věda v Československu v období normalizace (1970–1975)*. Praha: Výzkumné centrum pro dějiny vědy.
- Prudký, L. 2000. „Výzkum hodnot, víry a religiozity ‚Probuzení‘.“ *Sociologický časopis* 36: 378–381.
- Sedláček, J. 1999. „Max Weber: Sociologie náboženství“ [recenze]. *Sociologický časopis* 35: 362–366.
- Sedláčková, D. 2013. „Glenda Tibe Bonifacio – Vivienne SM. Angeles (eds.): Gender, Religion, and Migration. Pathways of Integration“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 49: 338–341.
- Sekot, A. 1980. „Úvod do marxistické sociologie náboženství“ [recenze]. *Sociologický časopis* 16: 441–443.
- Sekot, A. 1985a. „K sociologickým dimenzím náboženství a religiozity.“ *Sociologický časopis* 21: 34–52.
- Sekot, A. 1985b. *Sociologie náboženství*. Praha: Svoboda.
- Sociologický výzkum města Ostravy I*. 1969. Praha: Sociologický ústav ČSAV.
- Spousta, J. 2002. „Changes in Religious Values in the Czech Republic.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 38: 345–364.
- Srb, V. 1965. „Výzkumy religiozity na Západě.“ *Sociologický časopis* 1: 726–728.
- Suchánková, M. 1990a. „Teorie náboženského probuzení v americké sociologii.“ *Sociologický časopis* 26: 43–54.
- Suchánková, M. 1990b. „O problematice americké sociologie hodnot.“ *Sociologický časopis* 26: 526–536.
- Suchánková, M. 1990c. „Mezinárodní zasedání sociologů náboženství.“ *Sociologický časopis* 26: 121–124.
- Svítek, J. 1992. „D. B. Dorděvič: O religiji i atěizmu“ [recenze]. *Sociologický časopis* 28: 419–420.
- Thrower, J. 1983. *Marxist-Leninist "Scientific Atheism" and the Study of Religion and Atheism in the USSR*. Berlin: Mouton, <http://dx.doi.org/10.1515/9783110838589>.
- Třížik, M. 2009. „Dušan Lužný – Zdeněk R. Nešpor et al.: Náboženství v menšině. Religiozita a spiritualita v současné české společnosti“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 45: 1107–1110.
- Tomek, I. 1985. „K problematice výzkumu světového názoru a světonázorové orientace československé mládeže.“ *Sociologický časopis* 21: 539–551.
- Tomek, I., J. Mišovič. 1987. „Symposium o náboženství a ateismu.“ *Sociologický časopis* 23: 313–316.
- Urbánek, E. 1987. „A. Sekot: Sociologie náboženství“ [recenze]. *Sociologický časopis* 23: 104–106.
- Václavík, D. 2007. „Český ateismus ve dvacátém století. K vývoji a institucionalizaci v letech 1948–1989.“ *Soudobé dějiny* 14: 471–487.
- Váně, J. 2008. „Where Is the Sociology of Religion Heading? Some Comments to ‘Three European Sociologies of Religion’.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 44: 579–586.
- Váně, J. 2011. „Sekce sociologie náboženství a její semináře v roce 2010.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47: 195–196.

- Váně, J. 2013. „Výzkumy věnující se podobám religiozity v České republice po roce 1989.“ Pp. 355–398 in J. Krejčí, Y. Leontiyeva (eds.). *Česty k datům. Zdroje a management sociálněvědních dat v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) – Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.
- Váně, J., M. Kreidl. 2001. „Přehled výzkumů mapujících religiozitu v ČR po r. 1989.“ *SDA Info* 3 (3–4): 1–5.
- Váně, J., M. Štípková. 2013. „The National Religious Environment and the Orthodoxy of Christian Beliefs. A Comparison of Austria, the Czech Republic and Slovakia.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 49: 403–426.
- Vido, R. 2007. „Konference Secularity and Religious Vitality/Sécularités et Vitalités Religieuses.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 43: 871–873.
- Vido, R. 2009. „Konference Les Défis du Pluralisme Religieux/The Challenges of Religious Pluralism.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 45: 1147.
- Vido, R. 2011. „Pracovní seminář Česká a slovenská sociologie náboženství po roce 1989 – hodnocení, aktuální stav a budoucnost.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 47: 1083.
- Vido, R. 2012. *Konec velkého vyprávění? Sekularizace v sociologické perspektivě*. Brno: CDK.
- Vlčková, M. 2014. „Jakub Havlíček: Cesty božstev. Otázky interpretace náboženství a nacionalismu v moderním Japonsku“ [recenze]. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 50: 141–144.
- Vohralíková, L. 2002. „O čem psali a bádali čeští sociologové v devadesátých letech 20. století.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 38: 139–151.
- Voříšek, M. 2012. *The Reform Generation. 1960s Czechoslovak Sociology from a Comparative Perspective*. Praha: Kalich.
- Vyšohlíd, V. 1974a. „Vatikán na křižovatce dějin.“ *Sociologický časopis* 12: 320–326.
- Vyšohlíd, V. 1974b. *Vatikán na rozcestí?* Praha: Mladá fronta.
- „Zpráva z konference O revizionistických deformáciach vedeckého ateizmu v Prešově 11.–12. 6. 1973.“ 1975. *Ateizmus* 3: 551–552.